

Mika Vidlund

Uudet EU-maat ja rahastoeläkejärjestelmien maihinnousu

Eläketurvakeskuksen katsauksia
2005:2

Eläketurvakeskus • Pensionsmyndigheten

KATSAUKSIA

Mika Vidlund

Uudet EU-maat ja
rahastoeläkejärjestelmien
maihinnousu

Eläketurvakeskuksen katsauksia
2005:2

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puhelin 010 7511 • Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Tfn 010 7511 • Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland
Tel. +358 10 7511, Fax +358 9 148 1172

Edita Prima Oy
Helsinki 2005
ISSN 1236-7737

SISÄLTÖ

1	Johdanto	7
2	Väestöllisiä taustatekijöitä	8
3	Taloudellisia taustatekijöitä	10
3.1	BKT:n kasvu.....	10
3.2	EMU-kriteerit	11
3.3	Työllisyys	13
3.4	Työttömyys.....	15
3.5	Lakisääteiset eläkemenot	16
4	Kohti maksuperusteisia ja rahastoivia eläkejärjestelmiä – rahastoeläkkeiden ”maihinnousu”	17
4.1	Rahastoeläkemaksujen suuruus uusissa jäsenmaissa	18
4.2	Rahastoeläkejärjestelmien kattavuus	19
4.3	Siirtymäajan kustannukset 0,5–2,5 prosenttia BKT:sta vuosittain.....	20
5	Vapaaehtoisen lisäeläketurvan kattavuus	22
6	Lopuksi	25
	Lähteet	26
	Liite	30

1 Johdanto

Euroopan unioni laajeni 1.5.2004 kymmenellä uudella jäsenmaalla, kun Kypros, Latvia, Liettua, Malta, Puola, Slovakia, Slovenia, Tshekki, Unkari ja Viro liittyivät unioniin. Kyseessä oli EU:n viides ja samalla historian suurin laajentuminen. Tämänkertaista laajentumista voidaan sen laajuuden lisäksi pitää haasteellisena myös siksi, että suurin osa uusista jäsenmaista on käynyt läpi mittavan yhteiskunnallisen murroksen ja maat eroavat vielä sekä talous- että yhteiskuntarakenteeltaan melkoisesti vanhoista EU-maista¹.

Yhteiskunnallisten taustatekijöiden erilaisuuden lisäksi uudet jäsenmaat tuovat oman lisänsä EU:n eläkejärjestelmien kirjoon. Kyseisissä maissa on viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana toteutettu varsin perustavanlaatuisiakin eläkejärjestelmien uudistuksia. Näkyvin muutos on ollut siirtyminen jakojärjestelmärahoitteisista järjestelmistä osittain rahastoihin järjestelmiin ottamalla käyttöön rahastoeläkejärjestelmiä.

Tässä katsauksessa luodaan yleiskuva siitä toimintaympäristöstä, jossa kunkin maan eläkejärjestelmä toimii. Katsauksen alussa tuodaan esille uusien jäsenmaiden väestöllisiä ja taloudellisia taustatekijöitä. Tavoitteena on kuvata missä määrin maat eroavat toisistaan ja miten ne sijoittuvat vanhoihin EU-maihin verrattuna. Tämän jälkeen kuvataan eläkeuudistusten näkyvimmän osan, rahastoeläkkeen osuutta näiden maiden vanhuuseläkejärjestelmistä. Lisäksi tarkastellaan viime vuosina yleistyneen lisäeläketurvan kattavuutta uusissa jäsenmaissa. Yksityiskohtaisempi katsaus lakisäätteisistä vanhuuseläkkeistä sekä niiden määräytymisestä ja tasosta on löydettävissä Eläketurvakeskuksen katsauksia numerosta 8/2004 (Bach 2004). Lisäksi Eläketurvakeskuksen Internet-sivuilla on julkaistu maakohtaiset kuvaukset näiden maiden eläkejärjestelmistä.

¹ Vanhat jäsenmaat = EU-15 maat: Alankomaat, Belgia, Britannia, Espanja, Irlanti, Italia, Itävalta, Kreikka, Luxemburg, Portugali, Ranska, Ruotsi, Saksa, Suomi, Tanska

2 Väestöllisiä taustatekijöitä

Unionin väkiluku kasvoi noin 74,1 miljoonalla noin 454,9 miljoonaan. Uudet jäsenmaat ovat väestöltään pieniä tai keskikokoisia valtioita lukuun ottamatta Puolaa, joka on väestömäärältään EU:n kuudenneksi suurin valtio.

Syntyvyys on uusissa jäsenmaissa alhaisempi kuin vanhoissa jäsenmaissa keskimäärin. Uusista jäsenmaista valtaosassa hedelmällisyysluku oli noin 1,2 naista kohti, kun se vanhoissa EU-maissa oli keskimäärin 1,5 vuonna 2002. Vanhoissa jäsenvaltioissakin hedelmällisyysluku on selvästi alle luonnollisen uusiutumisen: naista kohden pitäisi syntyä 2,1 lasta, jotta väestön määrä pysyisi entisenä syntyvyyden kautta. Suomessa kokonaishedelmällisyysluku oli 1,72 ja se on Euroopan kärkitasoa. EU:n korkein syntyvyys on Irlannissa, jossa kokonaishedelmällisyysluku oli 1,97 vuonna 2002.

Uusissa jäsenmaissa odotettavissa oleva elinikä jää alle vanhojen EU-maiden keskimääräisen tason. Naiset elävät selvästi pidempään kuin miehet, samoin kuin vanhoissakin jäsenmaissa. Uusista jäsenmaista korkein odotettavissa oleva elinikä on Kyproksella ja Maltalla. Latviassa puolestaan elinajanodote on EU:n alhaisin. Baltian maat muodostavat oman ryhmänsä mitä tulee odotettavissa olevan eliniän alhaisuuteen. Suomessa naisten odotettavissa oleva elinikä oli 81,5 vuotta, lähellä Euroopan keskitasoa vuonna 2002. Sen sijaan miesten odotettavissa oleva elinikä oli 74,9 vuotta eli noin vuoden alempi kuin vanhoissa jäsenmaissa keskimäärin.

Uusissa jäsenmaissa vanhushuoltosuhte (yli 65-vuotiaiden suhde 15–64-vuotiaisiin) on matalampi kuin vanhoissa EU:n jäsenmaissa keskimäärin. ”Nuorinta” väestö on Slovakiassa, Kyproksella, Puolassa ja Maltalla. Vanhoista EU-maista alin vanhushuoltosuhte on Irlannissa, korkein puolestaan Ruotsissa ja Italiassa. Suomessa vanhushuoltosuhte on vielä jonkin verran alhaisempi kuin EU:ssa keskimäärin.

Taulukko 1. Väestöllisiä tunnuslukuja uusissa EU-maissa.

	Väkiluku 1.1.2004 (milj.)	Odotettavissa oleva elinikä (2002)		Hedelmällisyysluku (keskimääräinen lapsiluku/nainen) (2002)	Huoltosuhte (>65/15–64) (2001)
		Naiset	Miehet		
EU-15	380,8	81,9	75,8	1,50	24,3
Kypros	0,7	81,0	76,1	1,49	17,3
Latvia	2,3	76,0	64,8	1,24	22,6
Liettua	3,4	77,5	66,3	1,24	20,2
Malta	0,4	81,2	76,1	1,46	18,1
Puola	38,2	78,3	70,4	1,24	17,8
Slovakia	5,4	80,5	72,7	1,19	16,5
Slovenia	2,0	77,8	69,9	1,21	20,2
Tshekki	10,2	78,7	72,1	1,17	19,8
Unkari	10,1	76,6	68,3	1,30	21,4
Viro	1,3	77,1	65,3	1,37	22,7

Lähde: Eurostat 2004a; 2004b.

Väestön ikääntyminen asettaa haasteita myös uusissa jäsenmaissa ja vanhushuoltosuhteen on ennakoitu heikkenevän tulevina vuosikymmeniä vanhoja jäsenmaita nopeammin. Kaikkien uusien jäsenmaiden lukuun ottamatta Kyprosta, Maltaa ja Viroa arvioidaan saavuttavan ja jopa ohittavan EU-15 maiden arvioidun keskimääräisen tason vuoteen 2050 mennessä (ks. taulukko 2).

Taulukko 2. Vanhushuoltosuhteen (65+/15–64) kehitys vuosina 2025–2050.

	2025	2050
EU-15	36	49
Kypros	29	39
Latvia	31	50
Liettua	29	51
Malta	37	47
Puola	31	50
Slovakia	27	50
Slovenia	38	66
Tshekki	36	61
Unkari	33	51
Viro	30	47

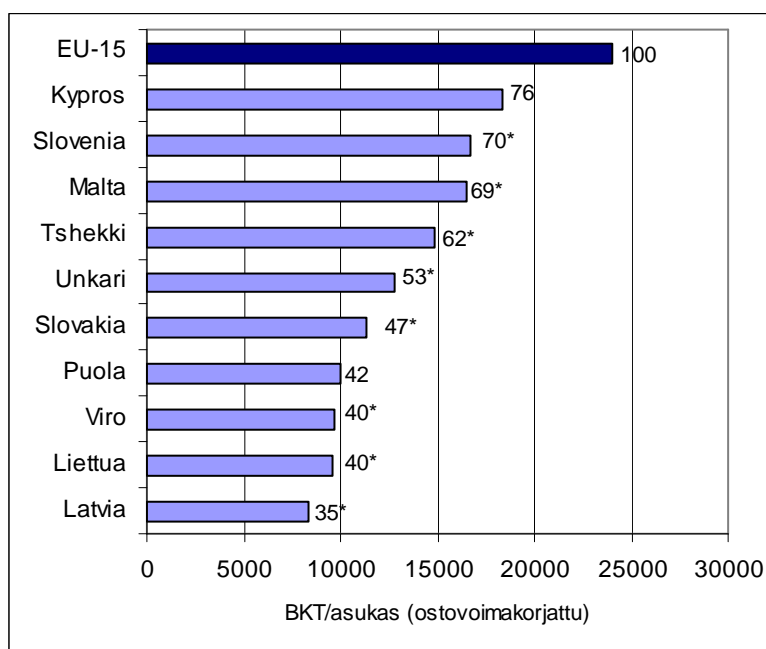
Lähde: EPC 2003.

3 Taloudellisia taustatekijöitä

3.1 BKT:n kasvu

Maiden taloudellista kehittyneisyyttä ja elintasoja osaltaan kuvaava BKT asukasta kohti osoittaa, että uudet jäsenmaat asettuvat 35–76 prosentin tasolle verrattuna vanhojen EU-maiden keskimääräiseen tasoon. Slovenia ja Kypros ovat lähimpänä EU:n keskimääräistä tasoa, kun taas Baltian maat yhdessä Puolan kanssa ovat kauimpana EU:n keskitasosta.

Kuvio 1. Bruttokansantuote asukasta kohti (ostovoimakorjattu) uusissa jäsenvaltioissa suhteessa vanhojen jäsenvaltioiden keskimääräiseen tasoon (EU-15), vuosi 2002.

* Ennakkotieto. Lähde: Eurostat 2004c.

Vaikka uusien jäsenmaiden bruttokansantuote jää selvästi jälkeen vanhojen EU-maiden keskimääräisestä tasosta, on niiden talouskasvu nopeampaa kuin vanhoissa jäsenmaissa keskimäärin. Vuonna 2003 vanhojen jäsenmaiden BKT kasvoi keskimäärin 0,8 prosenttia. Eurostatin ennusteen mukaan kasvun arvioidaan olevan 1,9 prosenttia vuonna 2004 ja 2,3 prosenttia vuonna 2005. Uusien jäsenmaiden kasvu oli keskimäärin 3,8 prosenttia vuonna 2003 ja Eurostatin ennusteen mukaan kokonaistuotanto kasvaa noin 4 prosenttia vuonna 2004 ja 4,3 prosenttia vuonna 2005. Erityisen nopeaa talouskasvun arvioidaan olevan Baltian maissa.

Taulukko 3. BKT:n reaali- kasvu, prosenttia.

	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*
EU-15	3,6	1,7	1,0	0,8	1,9	2,3
<i>Suomi</i>	5,1	1,1	2,3	1,9	2,6	2,7
Kypros	5,0	4,0	2,0	2,0	3,4	4,1
Latvia	6,9	8,0	6,4	7,5	6,2	6,2
Liettua	3,9	6,4	6,8	9,0	6,9	6,6
Malta	6,4	-1,2	1,7	0,4*	1,4	2,0
Puola	4,0	1,0	1,4	3,8	4,6	4,8
Slovakia	2,0	3,8	4,4	4,2	4,0	4,1
Slovenia	3,9	2,7	3,4	2,3	3,2	3,6
Tshekki	3,3	3,1	2,0	2,9	2,9	3,4
Unkari	5,2	3,8	3,5	2,9	3,2	3,4
Viro	7,8	6,4	7,2	5,1	5,4	5,9

* Ennuste. Lähde: Eurostat 2004d.

3.2 EMU-kriteerit

Uudet jäsenmaat ovat liittyessään EU:n jäseniksi myös sitoutuneet Euroopan yhteisen rahanliiton (EMU:n) tavoitteiden täyttämiseen. EMU-kriteerien mukaan mm. maan julkisen talouden alijäämä saa olla korkeintaan 3 prosenttia bruttokansantuotteesta, valtion velka korkeintaan 60 prosenttia bruttokansantuotteesta ja inflaatio enintään 1,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin keskiarvoinflaatio niissä kolmessa jäsenvaltiossa, joissa inflaatio on matalin.

Viime vuosien kehitys on tuonut uusia jäsenmaita lähemmäs näitä tavoitteita. Baltian maat näyttävät olevan kaikkein lähimpänä EMU-kriteerien täyttämistä. Kuten alla olevista taulukoista on havaittavissa vuoden 2003 tietojen perusteella kaikki Baltian maat täyttivät julkisen talouden alijäämälle ja valtion velan osuudelle asetetut kriteerit. Inflaatio oli riittävän alhaalla Virossa ja Liettuaassa, mutta Latviassa vielä liian korkealla tasolla.

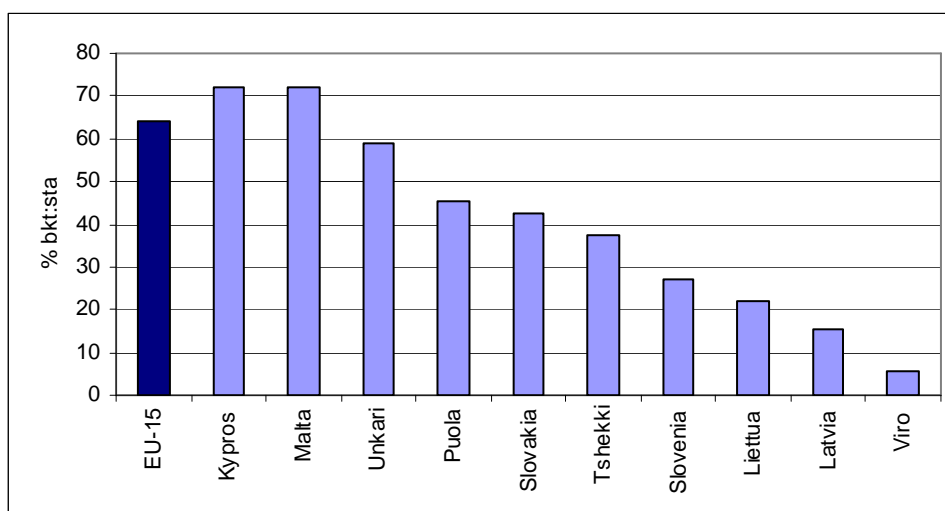
Uusista jäsenmaista vain Viron julkinen talous on viime vuosina ollut ylijäämäinen. Viron julkisen talouden ylijäämä (+2,6 %) vuonna 2003 oli samalla EU:n suurin. Tshekin tasavallalla oli puolestaan EU:n suurin julkisen talouden alijäämä (-12,9 %) vuonna 2003. Suurimpia vajamaita Tshekin lisäksi ovat Malta, Kypros ja Unkari. Vanhoista jäsenmaista suurin julkisen talouden alijäämä oli Ranskalla (-4,1 %) ja Saksalla (-3,9 %). Suomessa julkisen talouden ylijäämä oli 2,3 prosenttia BKT:sta. (ks. taulukko 4.)

Taulukko 4. Julkisen talouden ali- tai ylijäämä, prosenttia BKT:sta.

	2000	2001	2002	2003
EU-15	1,0	-1,0	-2,0	-2,6
<i>Suomi</i>	7,1	5,2	4,3	2,3
Kypros	-2,4	-2,4	-4,6	-6,3
Latvia	-2,7	-1,6	-2,7	-1,8
Liettua	-2,6	-2,1	-1,6	-1,7
Malta	-6,5	-6,4	-5,7	-9,7
Puola	-1,8	-3,5	-3,6	-4,1
Slovakia	-12,3	-6,0	-5,7	-3,6
Slovenia	-3,0	-2,7	-1,9	-1,8
Tshekki	-4,5	-6,4	-6,4	-12,9
Unkari	-3,0	-4,4	-9,3	-5,9
Viro	-0,3	0,3	1,8	2,6

Lähde: Eurostat 2004d.

Uusista jäsenmaista korkein julkinen velka suhteessa BKT:hen oli Kyproksella (72,2 %) ja Maltalla (72,0 %) vuonna 2003. Vähiten velkaantuneita olivat Baltian maat. Virossa julkisen talouden velan osuus (5,8 %) oli EU:n toiseksi matalin heti Luxemburgin jälkeen (4,9 %). Vanhoissa jäsenmaissa kuuden jäsenmaan julkinen velka ylitti 60 prosentin EMU-rajaa vuonna 2003: Italia (106,2 %), Kreikka (103,0 %), Belgia (100,5 %), Itävalta (65,0 %), Saksa (64,2 %) ja Ranska (63,7 %). Suomessa julkisen talouden velan kansantuoteosuus oli 45,3 prosenttia.

Kuvio 2. Julkisen talouden velka (% BKT:sta) uusissa EU-maissa ja EU-15-maissa keskimäärin vuonna 2003.

Lähde: Eurostat 2004d.

Kuluttajahinnat olivat vielä 1990-luvulla nopeassa nousussa lähes kaikissa uusissa jäsenmaissa. Poikkeuksen muodostivat Kypros ja Malta, joissa inflaatio on ollut maltillisempaa. 2000-luvulle tultaessa uusien jäsenmaiden inflaatio on hidastunut. Liettuassa ja Tshekissä inflaatio kääntyi deflaatioksi vuonna 2003. Baltian maissa inflaatio on ollut alhaisempi kuin useimmissa muissa uusissa jäsenmaissa vuosituhannen vaihteen jälkeen.

Taulukko 5. Kuluttajahintojen nousu (inflaatio), prosenttia.

	2000	2001	2002	2003	2004
EU-15	1,9	2,2	2,1	2,0	2,0
<i>Suomi</i>	3,0	2,7	2,0	1,3	0,1
Kypros	4,9	2,0	2,8	4,0	1,9
Latvia	2,6	2,5	2,0	2,9	6,2
Liettua	0,9	1,3	0,4	-1,1	1,1
Malta	3,0	2,5	2,6	1,9	2,7
Puola	10,1	5,3	1,9	0,7	3,6
Slovakia	12,2	7,2	3,5	8,5	7,4
Slovenia	8,9	8,6	7,5	5,7	3,6
Tshekki	3,9	4,5	1,4	-0,1	2,6
Unkari	10,0	9,1	5,2	4,7	6,8
Viro	3,9	5,6	3,6	1,4	3,0

Lähde: Eurostat 2004d.

3.3 Työllisyys

EU:ssa on asetettu tavoite 15–64-vuotiaiden työllisyysasteen nostamisesta 70 prosenttiin ja naisten työllisyysasteen nostamisesta vähintään 60 prosenttiin vuoteen 2010 mennessä. Uusista jäsenmaista Kyproksen naisten ja miesten kokonaistyöllisyysaste (15–64-vuotiaat) oli vuoden 2003 tilastojen perusteella jo hyvin lähellä EU:n asettamaa tavoitetta, ylittäen myös vanhojen jäsenmaiden keskimääräisen tason. Kyprosta ja Tshekkiä lukuun ottamatta kokonaistyöllisyysaste oli uusissa jäsenmaissa jonkin verran alhaisempi kuin vanhoissa jäsenmaissa vuonna 2003. Kauimpana vanhojen jäsenmaiden keskimääräisestä tasosta sekä EU:n asettamasta tavoitteesta ovat Puola ja Malta. Puolassa työllisyysasteen kehitys on viime vuosina ollut muita uusia jäsenmaita selvästi heikompaa, sillä työllisyysaste on laskenut vuosien 1998–2003 aikana 7,1 prosenttiyksikköä (Eurostat 2004d).

Naisten työllisyysasteet ovat kaikissa uusissa jäsenmaissa selvästi alempia kuin miesten. Maltalla naisten työhön osallistuminen on vähäistä, sillä vain noin kolmannes naisista käy töissä. Maltan työllisyysaste on samalla EU:n alhaisin. Uusista jäsenmaista korkein naisten työllisyysaste on Kyproksella. Kypros on jo saavuttanut EU:n naisten työssäkäynnille asettaman tavoitetason. Baltian maat sekä Slovenia ja Tshekki ylittävät vanhojen jäsenmaiden keskimääräisen tason ja ovat lähellä EU:n tavoitetasoa.

Taulukko 6. Työllisyysaste, 2003 (15–64-vuotiaiden työllisten osuus samanikäisestä väestöstä, %).

	Yhteensä	Naiset	Miehet
EU-15	64,4	56,0	72,6
<i>Suomi</i>	67,7	65,7	69,7
Kypros	69,2	60,4	78,8
Latvia	61,8	57,9	66,1
Liettua	61,1	58,4	64,0
Malta	54,2	33,6	74,5
Puola	51,2	46,0	56,5
Slovakia	57,7	52,2	63,3
Slovenia	62,6	57,6	67,4
Tshekki	64,7	56,3	73,1
Unkari	57,0	50,9	63,5
Viro	62,9	59,0	67,2

Lähde: Eurostat 2004d.

EU:n asettama tavoitetaso 55–64-vuotiaiden työllisyysasteelle on 50 prosenttia vuonna 2010. Ikääntyneiden (55–64-vuotiaiden) työllisyysasteen vertailu osoittaa, että Baltian maat, Kypros ja Tshekki ylittivät vanhojen jäsenmaiden keskimääräisen tason vuonna 2003. Viro ja Kypros ylittivät jopa EU:n tavoitetason.

Virossa ikääntyneiden naisten työllisyysaste (47,3 %) on jopa lähellä Pohjoismaiden tasoa. Suomessa 55–64-vuotiaiden naisten työllisyysaste (48,3 %) on EU-maiden kolmanneksi korkein. Naisten työllisyysaste on korkeampi vain Ruotsissa 66,3 prosenttia ja Tanskassa 52,9 prosenttia. Slovakiassa puolestaan naisten työllisyysaste (11,2 %) on EU:n alhaisin. Ikääntyneiden naisten alhaiseen työllisyysasteeseen uusissa jäsenmaissa vaikuttaa mm. naisten miehiä alhaisempi vanhuuseläkeikä.

Ikääntyneiden miesten korkein työllisyysaste on Kyproksessa. Kyproksen työllisyysaste (68,9 %) on EU:n toiseksi korkein. Korkein työllisyysaste on Ruotsissa (70,8 %). Sloveniassa miesten työllisyysaste (33,2 %) on koko EU:n alhaisin.

Taulukko 7. Ikääntyneiden työllisyysaste, 2003 (55–64-vuotiaiden työllisten osuus samanikäisestä väestöstä, %).

	Yhteensä	Naiset	Miehet
EU-15	41,7	32,2	51,6
<i>Suomi</i>	<i>49,6</i>	<i>48,3</i>	<i>51,0</i>
Kypros	50,4	32,7	68,9
Latvia	44,1	38,8	51,3
Liettua	44,7	36,7	55,3
Malta	32,5	13,0	53,8
Puola	26,9	19,8	35,2
Slovakia	24,6	11,2	41,0
Slovenia	23,5	14,6	33,2
Tshekki	42,3	28,4	57,5
Unkari	28,9	21,8	37,8
Viro	52,3	47,3	58,9

Lähde: Eurostat 2004d.

3.4 Työttömyys

Työttömyys on yksi keskeisimmistä haasteista myös uusissa jäsenmaissa. Erityisesti Puolassa ja Slovakiassa työttömyysaste on pysynyt korkeana viime vuosina, lähellä kahtakymmentä prosenttia. Myös Baltian maissa työttömyysaste on korkea, noin kymmenen prosenttia. Liettuassa ja Latviassa työttömyys on viime vuosina ollut laskusuunnassa nykyistä selvästi korkeammalta tasolta. Sen sijaan Virossa työttömyysaste on jo useamman vuoden pysytellyt 10 prosentin tasolla. Työttömyys on uusissa jäsenmaissa luonteeltaan rakenteellista ja alueelliset erot ovat huomattavia. Esimerkiksi Puolassa työttömyys on suurinta maaseudulla. Työttömyys oli vanhoissa EU-maissa keskimäärin 8 prosenttia vuoden 2004 alussa. Suomessa työttömyysaste on viime vuosina ollut noin 9 prosenttia.

Taulukko 8. Työttömyysaste uusissa jäsenmaissa vuosina 2003 ja 2004 (%).

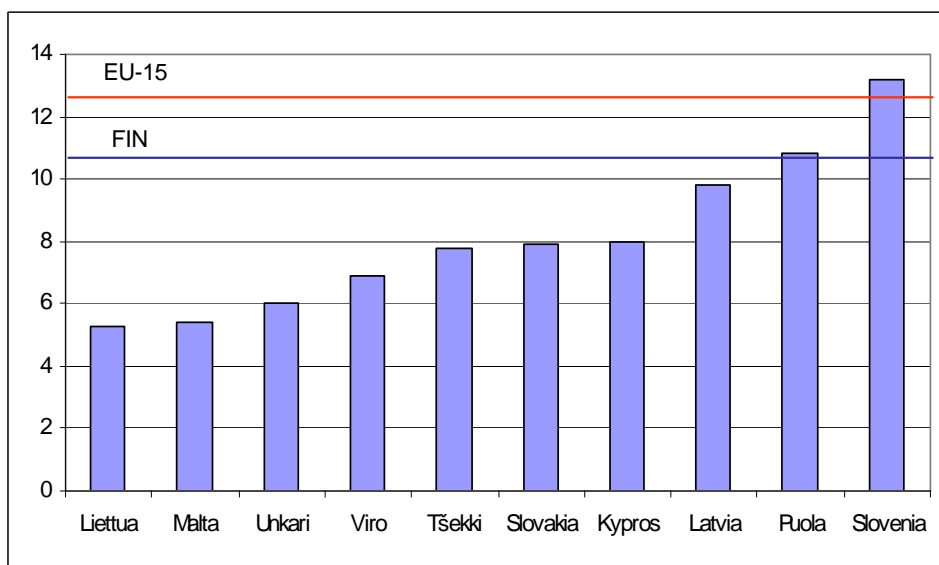
	2003	2004
EU-15	8,1	8,1
<i>Suomi</i>	<i>9,0</i>	<i>8,8</i>
Kypros	4,5	5,0
Latvia	10,4	9,8
Liettua	12,7	10,8
Malta	8,0	7,4
Puola	19,2	18,8
Slovakia	17,5	18,0
Slovenia	6,5	6,0
Tshekki	7,8	8,3
Unkari	5,8	5,9
Viro	10,2	9,2

Lähde: Eurostat 2004d.

3.5 Lakisääteiset eläkemenot

Lakisääteisten eläkemenojen BKT-osuus oli alhaisin Liettuassa, kun taas Sloveniassa eläkemenot ylittivät vanhojen EU-maiden keskimääräisen tason (12,5 %) vuonna 2000. Suomessa lakisääteiset eläkemenot olivat 10,6 prosenttia BKT:sta (ks. kuvio 3).

Kuvio 3. Lakisääteiset eläkemenot vuonna 2000, prosenttia BKT:sta.

Lähde: EPC 2003; Eurostat 2003.

Väestön ikääntyminen aiheuttaa paineita eläkemenojen kasvulle kaikissa uusissa EU-maissa, mutta erityisesti Sloveniassa, jossa lakisääteiset eläkemenot ylittivät vanhojen jäsenmaiden keskimääräisen tason vuonna 2000. Vanhushuoltosuhteen tulevan kehityksen arvioidaan olevan heikointa juuri Sloveniassa (ks. taulukko 2). Lisäksi Sloveniassa ikääntyneiden työllisyysaste on EU:n alhaisin.

Eläkemenojen kasvun hillitsemiseksi ja samalla ikääntyneiden työllisyysasteen nostamiseksi uusissa jäsenmaissa on nostettu lakisääteisiä vanhuuseläkeikäiä, poistettu tiettyjen erityisryhmien muita alempia eläkeikäiä ja karsittu varhaiseläkevaihtoehtoja. Esimerkiksi Sloveniassa lakisääteinen vanhuuseläkeikä on ollut erittäin alhainen. Uudistusten jälkeen naisten eläkeikä nousee asteittain 61 vuoteen ja miesten eläkeikä 63 vuoteen. Aikaisemmin naisten eläkeikä on ollut 53 vuotta ja miesten 58 vuotta. Naiset saavuttavat 61 vuoden eläkeiän vuonna 2022 ja miehet 63 vuoden eläkeiän vuonna 2008 (ks. liitetaulukko 1).

Lisäksi useat uudet jäsenmaat ovat vastanneet väestön ikääntymisen asettamiin haasteisiin lisäämällä rahastointia. Tämä on toteutettu ottamalla käyttöön yksilöllisiä eläketilejä vanhuuseläkejärjestelmien yhtenä osana.

4 Kohti maksuperusteisia ja rahastoivia eläkejärjestelmiä – rahastoeläkkeiden ”mihinnoisuus”

Useat uusista jäsenmaista ovat viime vuosikymmenen aikana tehneet merkittäviä uudistuksia eläkejärjestelmiinsä. Vahvana suunnannäyttäjänä uudistuksissa on ollut Maailmanpankki ja sen markkinoima eläkemalli, jossa ensimmäinen pilari rakentuu jakojärjestelmäperiaatteella rahoitettavasta ansaintaeläkkeestä, toinen pilari täysin rahastoidusta rahastoeläkkeestä ja kolmas pilari vapaaehtoisesta joko työnantajan tai yksilön itsensä järjestämästä lisäeläkkeestä². Etenkin Keski- ja Itä-Euroopan maissa kokonaisaläkejärjestelmä on pitkälti muodostunut edellä mainitun mallin mukaiseksi.

Suurimmat rakenteelliset uudistukset on tehty Latviassa ja Puolassa, joissa molemmissa lakisääteinen, etuusperusteinen vanhuuseläkejärjestelmä on kokonaan korvattu maksuperusteisella järjestelmällä. Puolassa ja Latviassa lakisääteinen vanhuuseläke määräytyy samoin kuin Ruotsissa: jakojärjestelmäperiaatteella rahoitettavasta ansaintaeläkkeestä ja täysin rahastoidusta rahastoeläkkeestä. Ansaintaeläkkeen vakuutusmaksuja ei rahastoida vaan eläke määräytyy laskennallisen vakuutusmaksukertymän mukaan, kun taas rahastoeläkettä varten perityt maksut rahastoidaan. Eläkkeelle siirryttäessä karttunut eläkepääoma jaetaan odotettavissa olevalla elinajalla.

Sen sijaan Malta ja Kypros eivät ole merkittävästi uudistaneet etuusperusteisia eläkejärjestelmiään. Muut maat asettuvat näiden kahden ääriyhmän välille. Unkarissa, Virossa, Liettuaassa ja Slovakiassa ansaintaeläke määräytyy edelleen etuusperusteisesti ja sitä täydentää maksuperusteinen rahastoeläke.

Kun verrataan uusien ja vanhojen EU-maiden vanhuuseläkejärjestelmiä toisiinsa, on suurin rakenteellinen ero näiden maiden välillä eläkejärjestelmien rakentuminen rahastoeläkejärjestelmien varaan. Voitaneen puhua jopa rahastoeläkkeiden mihinnoisuudesta, sillä sen verran laajalti nämä järjestelmät ovat rantautuneet uusiin EU-maihin.

Vanhoissa EU-maissa yksilöllisiin eläketileihin perustuva rahastoeläkejärjestelmä on otettu käyttöön vain Ruotsissa. Sen sijaan uusista jäsenmaista rahastoeläkejärjestelmä on otettu käyttöön Unkarissa (1998), Puolassa (1999), Latviassa (2001), Virossa (2002), Liettuaassa (2004) ja Slovakiassa (2005). Tshekeissä puolestaan suunnitellaan parhaillaan eläkeuudistusta ja rahastoeläkejärjestelmän käyttöönottoa. Uudistuksen odotetaan tulevan voimaan aikaisintaan parin vuoden sisällä. Rahastoeläkejärjestelmä on em. maissa Liettuaa lukuun ottamatta pakollinen määrätyille ikäryhmille. Liettuaassa järjestelmään liittyminen on vapaaehtoista, vaikka järjestelmän rahoitus hoidetaan lakisääteisillä eläkemaksuilla.

² Tarkemmin Maailmanpankin mallista ja mallin modernisoinnista: Holzmann et al., 2004.

Rahastoeläkkeiden hallinto on hajautettu yksityisille yhtiöille. Latviassa rahastoeläkejärjestelmän sijoituksista vastasi vuoden 2002 loppuun asti keskitetysti Valtion eläkerahasto (Valtiokonttori). Vuoden 2003 alusta markkinat avautuivat myös yksityisille eläkerahastoyhtiöille ja vuoden 2003 lopussa Latviassa toimi Valtion eläkerahaston lisäksi 6 yksityistä rahastoyhtiötä (FCMC 2004). Liettuassa vakuutetulla on valittavanaan 12 eläkerahastonhoitajaa ja Virossa toimii 6 eläkerahastoyhtiötä (Pensijusistema 2004; Pensionikeskus 2004). Unkarissa eläkerahastoyhtiötä on 18 ja Puolassa eläkevaroja hallinnoi 16 rahastoyhtiötä (HFSA; KNUiFE). Slovakiassa rahastoeläkkeitä hoitavia yhtiöitä on 8 (MPSVR SR). Rahastonhoitajilla on kullakin tarjottavanaan 1–4 eri riskitason rahastoa.

4.1 Rahastoeläkemaksujen suuruus uusissa jäsenmaissa

Rahastoeläkejärjestelmien rahoitus on Viroa lukuun ottamatta järjestetty siten, että rahastoeläkemaksu on osa lakisääteistä eläkemaksua. Lakisääteisten eläkemaksujen taso on näin säilytetty muuttumattomana. Virossakin työnantajan maksu (4 %) on osa lakisääteistä eläkemaksua, mutta vakuutetun rahastoeläkkeeseen sijoittama maksu (2 %) muodostaa lisäkustannuksen vakuutetulle. Eläkemaksujen säilyminen samana, mutta rahoituksen jakautuminen kahteen eri järjestelmään on muodostanut alijäämää jakojärjestelmäperiaatteella toimiviin eläkejärjestelmiin. Lakisääteiset kokonaiseläkemaksut (vanhuus-, työkyvyttömyys- ja perhe-eläkkeen sisältävät maksut) ja niille asetetut katot on esitetty taulukossa 9.

Taulukko 9. Lakisääteiset kokonaiseläkemaksut 2004, prosenttia palkasta.

	Lakisääteiset eläkemaksut			Rahastoeläkemaksun osuus eläkemaksusta, prosenttiyksikköä	Ansiokatto
	Yhteensä	Työnantaja	Palkansaaja		
Kypros	16,6 ¹	6,3	6,3	–	n. 2 900 e/kk
Latvia	33,09 ²	24,09	9,0	2,0→10,0 (2010)	n. 2 390 e/kk
Liettua	25,9	23,4	2,5	2,5→5,5 (2007)	–
Malta	30,0 ³	10	10	–	n. 1 220 e/kk
Puola	32,52	16,26	16,26	7,3	n. 1 200 e/kk
Slovakia	28,75	21,75	7,0	– 9,0 (2005)	n. 1 010 e/kk
Slovenia	24,35	8,85	15,5	–	–
Tshekki	28,0	21,5	6,5	– (suunnitteilla)	–
Unkari	26,5	18,0	8,5	7,0	n. 9 330 e/v ⁴
Viro	20,0 (22) ⁵	20,0	– (2,0) ⁵	2,0 + 4,0 ⁵	–

¹ Sosiaalivakuutusmaksu, jolla katetaan myös muut sosiaalimenot. Valtion osuus 4 prosenttiyksikköä kokonaismaksusta.

² Sosiaalivakuutusmaksu, jolla katetaan myös muut sosiaalivakuutusetuudet. Eläkkeisiin 25,51 prosenttiyksikköä.

³ Sosiaalivakuutusmaksu, jolla katetaan myös muut sosiaalimenot. Valtion osuus 10 prosenttiyksikköä kokonaismaksusta.

⁴ Palkansaajan eläkemaksukatto. Eläkemaksu on 8,5 prosenttia palkasta ja enintään n. 9 330 e/v. Työnantajalla katto ei ole.

⁵ Palkansaajan maksu ainoastaan rahastoeläkkeessä. Työnantajan rahastoeläkemaksu on osa lakisääteistä eläkemaksua.

Puolassa vanhuuseläkemaksu on 19,52 prosenttia, josta 7,30 prosenttiyksikköä kartuttaa rahastoeläkettä. Slovakiassa vuoden 2005 alusta sijoitettavan rahastoeläkemaksun osuus on puolet 18 prosentin vanhuuseläkemaksusta. Unkarissa rahastoeläkemaksun osuus on 7 prosenttiyksikköä kokonaiseläkemaksusta (26,5 %).

Baltian maista Liettuassa 25,9 prosentin eläkemaksusta 3,5 prosenttiyksikköä kerryttää rahastoeläkettä vuonna 2005. Liettuassa rahastoeläkemaksun osuutta nostettiin prosenttiyksiköllä vuodesta 2004 ja sitä nostetaan edelleen vuosittain kunnes se on 5,5 prosenttia vuonna 2007. Latviassa puolestaan vakuutetun sijoittama osuus on tällä hetkellä 2 prosenttia ja se nousee asteittain 10 prosenttiin vuoteen 2010 mennessä. Latviassa kokonaissosiaalivakuutusmaksusta on 25,51 prosenttiyksikköä korvamerkitty eläkkeisiin. Virossa rahastoeläkemaksun osuus on 6 prosenttiyksikköä 22 prosentin eläkemaksusta. Työnantajan osuus (4 %) on osa lakisääteistä eläkemaksua.

Maksuihin sovellettavat ansiokatot ovat euromääräisesti matalia vanhoihin EU-maihin verrattuna, mutta suhteessa uusien jäsenmaiden ansiotasoon melko korkeat. Keskipalkkaan verrattuna ansiokatto on Kyproksessa noin kaksinkertainen, Puolassa 2,5-kertainen, Slovakiassa kolminkertainen ja Latviassa noin 7,5-kertainen keskipalkka. Maltalla katto on vain jonkin verran maan keskipalkkaa korkeampi. Unkarissa puolestaan palkansaajan eläkemaksulle on asetettu forintimääräinen enimmäismäärä, joka on korkea maan keskipalkkaan verrattuna. Liettuassa, Sloveniassa, Tshekissä ja Virossa palkansaajien eläkemaksulla ei ole ansiokattoa. Maksuihin sovellettavan ansiokaton puuttuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että eläkettä karttuisi vastaavasti koko palkasta. Viroa lukuun ottamatta kyseisissä maissa on asetettu joko eläkekatto tai muuten rajoitettu eläkepalkkaan laskettavien ansioiden määrää. Esimerkiksi Liettuassa eläkemaksut peritään koko palkasta, mutta eläkkeen perusteena oleva palkka voi olla korkeintaan viisi kertaa maan keskipalkka.

Kuten edellä olleista maksuluvuista on havaittavissa, rahastoeläke tulee muodostamaan suhteellisen suuren osan vakuutetun tulevasta vanhuuseläkkeestä. Esimerkiksi Ruotsissa vakuutetun sijoittama osuus on vain 2,5 prosenttiyksikköä 18,5 prosentin vanhuuseläkemaksusta. Eläkkeen tuleva taso on täten pitkälti riippuvainen vakuutetun omista sijoitusvalinnoista ja vakuutetun sijoituksilleen valitsemasta riskitasosta. Vakuutetun valinnan mahdollisuudet ovat kuitenkin vielä melko rajatut. Rahastoeläkkeiden hoitajia on vain muutamia ja rahastojakin vain toistakymmentä kussakin maassa. Ero on melkoinen Ruotsiin verrattuna, missä rahastonhoitajia on lähes 90 ja rahastoja lähemmäs 700. Ruotsissa tosin tuskaillaan tällä hetkellä liiallisista valinnanmahdollisuuksista.

4.2 Rahastoeläkejärjestelmien kattavuus

Rahastoeläkejärjestelmät ovat pakollisia pääsääntöisesti vain työssäkäyvän väestön nuoremmille ikäluokille. Sen sijaan tätä vanhemmilla rahastoeläkejärjestelmään osallistuminen

on vapaaehtoista lukuun ottamatta lähempänä eläkeikää olevia, joilla ei yleensä ole mahdollisuutta osallistua näihin järjestelmiin. Rahastoeläkejärjestelmät ovat osoittautuneet lähes kaikissa uusissa jäsenmaissa ennakoarvioiteja suositummaksi ja tämä on vaikuttanut siihen, että toteutuneet siirtymäkustannukset rahastoeläkejärjestelmiin siirryttäessä ovat olleet ennakoitua suuremmat. Erityisesti vapaaehtoisesti järjestelmään liittyvien osuutta on ollut vaikea arvioida. Esimerkiksi Unkarissa uuteen eläkejärjestelmään liittyi noin 2 miljoonaa henkilöä, noin 50 prosenttia palkansaajista. Näistä rahastoeläkejärjestelmään vapaaehtoisesti liittyneitä oli 93 prosenttia. Lopullinen määrä oli huomattavasti suurempi kuin maan hallituksen ennakoarvio, noin 1,3–1,5 miljoonaa henkilöä. Vastaavasti Puolassa uuteen eläkejärjestelmään liittyi vapaaehtoisesti lähes 90 prosenttia valintaan oikeutetuista.³ Lokakuussa 2004 eläkerahastoissa oli reilut 11,9 miljoonaa jäsentä (KNUiFE).

Virossa osallistujien määräksi oli arvioitu 100 000–120 000 henkilöä järjestelmän tullessa voimaan vuonna 2002, mutta vuoden 2002 lopussa yli 200 000 oli liittynyt rahastoeläkejärjestelmään. Vakuutettuja oli jo yli 420 000, lähes 70 prosenttia työvoimasta vuoden 2004 lokakuun lopussa.

Latvia muodostaa poikkeuksen edellisistä, sillä siellä rahastoeläkejärjestelmään liittyi kahtena ensimmäisenä vuonna vapaaehtoisesti vain murto-osa ennalta arvioidusta määrästä. Vuoden 2002 lopussa vapaaehtoisesti liittyneitä oli 28 131, noin 8 prosenttia kaikista järjestelmään osallistuneista. Tämän jälkeen vakuutettujen määrän kasvu on kuitenkin ollut nopeaa, sillä vuoden 2003 loppuun mennessä rahastoeläkejärjestelmässä oli 495 000 vakuutettua ja näistä vapaaehtoisesti liittyneitä oli 28 prosenttia. (FCMC 2004.)

Liettua, jossa koko järjestelmä on vapaaehtoinen, oli vuoden 2003 loppuun mennessä reilut 441 000 henkilöä, yli 20 prosenttia työvoimasta liittynyt rahastoeläkejärjestelmään (Pensijusistema 2004). Slovakiassa puolestaan ministeriö arvioi, että 40 prosenttia palkansaajista aloittaisi rahastoeläkesäästämisen vuoden 2005 loppuun mennessä (MPSVR SR).

Vakuutettujen lukumääriä rahastoeläkejärjestelmissä on esitetty taulukossa 11 (luvussa 5).

4.3 Siirtymäajan kustannukset 0,5–2,5 prosenttia BKT:sta vuosittain

Rahastoeläkejärjestelmien käyttöönotto on aiheuttanut ja aiheuttaa vielä tulevana vuosikymmeninä rahoitusvajetta jakojärjestelmäperiaatteella toimiville eläkejärjestelmille, kun osa nykyisten eläkkeiden maksuun tarkoitetuista varoista siirretään yksilöllisille eläketileille. Arvioidut kustannukset vaihtelevat maittain eikä siirtymäkustannuksista ole saatavilla vertailukelpoista tietoa kaikista uusista jäsenmaista. Yleisarvio siirtymäajan kustannuksista

³ Uuteen järjestelmään kuuluvat pakollisesti vuoden 1968 jälkeen syntyneet työntekijät. Ennen vuotta 1949 syntyneet kuuluvat puolestaan vanhaan etuusperusteiseen eläkejärjestelmään. Palkansaajat, jotka ovat syntyneet 1949–1968, saivat vuoden 1999 aikana vapaaehtoisesti valita liittymisestään rahastoeläkejärjestelmään.

vaihtelee 0,5–2,5 prosenttia BKT:sta vuosittain vuosikymmenien ajan (esim. Fultz 2003, 7; Country Studies 2003). Epävarmuutta siirtymäajan kustannusten arvioinnille on aiheuttanut muun muassa se kuinka moni loppujen lopuksi liittyy uuteen järjestelmään.

Puolassa eläkeuudistuksen siirtymäajan kustannuksiksi on arvioitu 0,8–2,2 prosenttia BKT:sta vuosittain vuosien 1999–2004 aikana (Country Study Poland 2003, 45). Puolassa on arvioitu, että järjestelmä saavuttaa budjettitasapainon vuosien 2010 ja 2012 välillä (Country Study 2003, 51; Chlon, Gora, Rutkowski 1999, 46–49). Latviassa puolestaan on arvioitu, että järjestelmän budjettitasapaino saavutetaan vuosien 2007 ja 2010 aikana.

Eräiden ulkopuolisten arvioiden mukaan (esim. Casey 2004; Schmähl 2003) tasapainoa ei saavuteta näin nopeasti. Esimerkiksi Latvian siirtymäajan kustannuksiksi on arvioitu 2 prosenttia BKT:sta vuodessa vuosien 2010 ja 2020 välillä. Tasapainon saavuttaminen lähivuosina saattaakin olla liian optimistinen arvio, kun ottaa huomioon, että rahastoeläkemaksun osuus lakisääteisestä eläkemaksusta tulee vielä nousemaan nykyisestä 2 prosenttiyksiköstä 10 prosenttiyksikköön (ks. taulukko 9). Casey (2004) arvion mukaan kumulatiivinen siirtymäkustannus olisi jopa 22 prosenttia BKT:sta vuonna 2020.

Virossa siirtymäajan kustannusten on arvioitu olevan noin 0,6 prosenttia BKT:sta vuodessa vuoteen 2010 asti. Tämän jälkeen vajeen arvioidaan kasvavan vuosittain 0,7–0,8 prosenttia BKT:sta vuoteen 2020 asti. (Casey 2004; Country Study Estonia 2003, 54, 59; Ministry of Finance.) Virossa siirtymäajan kustannukset jäävät alussa pienemmiksi, sillä vajetta tasataan osittain vakausrahadon varoilla. Rahaston suuruus oli noin 4 prosenttia BKT:sta vuoden 2003 lopussa (Ministry of Finance). Virossa kumulatiivinen kustannus on Casey (2004) arvion mukaan 10 prosenttia BKT:sta vuonna 2020. Kustannuksen on esim. Latviassa verrattuna arvioitu jäävän alhaisemmaksi jo senkin takia, että järjestelmään tulee lisärahoitusta palkansaajan maksun myötä (ks. taulukko 9).

Slovakiassa, jossa rahastoeläkeuudistus tuli voimaan vuoden 2005 alusta on tehty poliittinen päätös siitä, että siirtymäajan kustannukset saavat vuosittain olla korkeintaan 1 prosentin maan BKT:sta. Tämän seurauksena mm. alkuperäisestä 10 prosentin rahastoeläkemaksusta päädyttiin nykyiseen 9 prosenttiin. (Goliaš, 2003.)

5 Vapaaehtoisen lisäeläketurvan kattavuus

Viimeaikaiset uudistukset eivät ole rajoittuneet pelkästään lakisääteisiin eläkejärjestelmiin, vaan uudistuksilla on pyritty lisäksi edistämään myös vapaaehtoista lisäeläketurvaa. Lisäeläkesäästäminen on monissa maissa vielä alkuvaiheissaan, kuten seuraava taulukkokin lisäeläkelainsäädännön voimaantulovuosista osoittaa.

Taulukko 10. Lisäeläkesäästämistä koskevan lainsäädännön voimaantulovuosia uusissa jäsenmaissa.

Kypros	1982
Latvia	1998
Liettua	2000
Malta	2002
Puola	1999
Slovakia	1996
Slovenia	2000 (1992)
Tšekki	1994
Unkari	1994
Viro	1998

Kypros, Tšekki ja Unkari ovat maita, joissa lisäeläkejärjestelmiä koskeva laki on ollut voimassa pisimpään. Näissä maissa myös lisäeläkkeiden merkitys eläketurvan kokonaisuudessa on suurempi kuin muissa uusissa jäsenmaissa (ks. taulukko 11). Sloveniassa lisäeläkevakuuttaminen on periaatteessa ollut mahdollista vuodesta 1992 lähtien. Käytännössä tosin lisäeläkkeet ovat Sloveniassa saavuttaneet suosiota vasta niitä koskevan uudistuksen tultua voimaan vuonna 2000. Tätä pidetäänkin lisäeläkelainsäädännön varsinaisena voimaantulovuotena (ks. taulukko 10). Samalla veroetuja lisättiin merkittävästi. Lisäeläkejärjestelmät kattoivat lähes 20 prosenttia työvoimasta vuonna 2002, kun ennen vuotta 2000 niissä oli vain reilut 700 jäsentä (Slovenia country study 2003, 54).

Taulukossa 11 on esitetty vakuutettujen lukumääriä vapaaehtoisissa lisäeläkejärjestelmissä kaikkien muiden maiden paitsi Kyproksen ja Maltan osalta. Kyproksella vapaaehtoinen lisäeläketurva kattaa noin 111 000 yksityisen sektorin palkansaajaa eli noin kolmanneksen koko työvoimasta. Julkisella sektorilla ja pankkisektorilla on lisäksi omia lisäeläkejärjestelmiään. Kyproksella lisäeläkejärjestelmät ovat enimmäkseen maksuperusteisia provident fund -järjestelmiä, joista maksetaan kertasuoritteita eläketapahtumahetkellä. Järjestelmien ehdoista sovitaan työehtosopimusneuvotteluissa.

Maltalla puolestaan ei ole ollut työnantajakohaisia tai työmarkkinaperusteisia lisäeläkejärjestelmiä sen jälkeen kun ne lakkautettiin vuonna 1979. Ainoastaan ennen vuotta 1979 palkatut julkisen sektorin palkansaajat säilyttivät oikeuden työnantajakohaisiin eläkkeisiin. Muille vakuutusmaksuja maksaneille maksettiin kertakorvaus. Tavoitteena on kuitenkin

edistää lisäeläkejärjestelmien kehittymistä ja vuoden 2002 erityisrahastolaki mahdollistaa jälleen työnantajakohtaisten eläkejärjestelmien perustamisen.

Taulukko 11. Vakuutettujen lukumääriä rahastoeläkejärjestelmissä ja vapaaehtoisissa lisäeläkejärjestelmissä (2002).

	Vakuutettujen lkm		Työvoima	Rahastoeläke, vakuutettujen lkm työvoimasta, %	Lisäeläke, vakuutettujen lkm työvoimasta, %
	Rahastoeläke	Lisäeläke			
Latvia	335 037	20 064	1 425 100	23,5	1,4
Liettua	- (440 000) ¹	0	2 000 000	- (22,0) ¹	0
Puola	11 468 446	81 000	17 097 000	67,0	0,5
Slovakia	-	457 432	2 628 300	-	17,4
Slovenia	-	136 129	781 932	-	17,4
Tšekki	-	2 597 364	5 200 000	-	50,0
Unkari	2 225 400	1 180 000	4 109 400	54,2	28,7
Viro	207 200 ²	49 009 ³	646 000	32,1 ²	7,6 ³

Lähde: FI-AD 2003.

¹ 2003 (Liettuan sosiaalivakuutuslaitos, www.sodra.lt).

² Rahastoeläkejärjestelmässä oli 424 000 vakuutettua, lähes 70 prosenttia työvoimasta marraskuussa 2004 (Pensionikeskus 2004).

³ Alkuperäisessä lähteessä vakuutettujen määräksi on ilmoitettu 2 309. Tämä luku sisältää vain eläkerahastojen jäsenet. Henkivakuutusyhtiöissä vakuutettuja oli samanaikaisesti 46 700 (Estonia country study 2003, 56). Lisäeläkettä oli noin 66 000 henkilöllä, yli 10 prosentilla työvoimasta lokakuussa 2004 (VM 2004).

Tšekki erottuu muista uusista jäsenmaista, sillä siellä vapaaehtoinen lisäeläketurva kattaa noin puolet työvoimasta. Tšekissä lisäeläkesäästäminen rakentuu henkilökohtaisten eläketilien varaan. Kyseessä on henkilökohtainen lisäeläke, jonka kartuttamiseen tosin myös työnantajat osallistuvat hyvin yleisesti. Tällä hetkellä yli puolet työnantajista maksaa lisäeläkemaksuja vakuutetun puolesta (Mercer 2003). Valtio osallistuu eläketilin kartuttamiseen maksamalla suoraa tukea vakuutetun eläketilille. Valtion osuus on pieni ja sen määrä vaihtelee vakuutetun oman vakuutusmaksun mukaan. Tuella on kuitenkin pyritty järjestelmän alusta saakka kannustamaan erityisesti pienempituloisia hankkimaan lisäeläketurvaa. Lisäksi maksut ovat verovähennyskelpoisia sekä vakuutetulle että työnantajalle. Veroetudet tulivat voimaan vasta vuonna 2000.

Baltian maissa ja Puolassa vapaaehtoiset lisäeläkkeet ovat vielä melko harvinaisia. Toisin kuin Tšekissä, Puolassa lisäeläkesäästäminen on rakentunut työnantajakohtaisille lisäeläkejärjestelyille. Puolassa vain työnantajien perustamia palkansaajien eläkejärjestelmiä on tuettu verotuksen kautta. Näihin järjestelmiin oli liittynyt vain 81 000 palkansaajaa, vajaa prosentti työvoimasta vuonna 2002. Palkansaajat eivät ole olleet halukkaita liittymään lisäeläkejärjestelmiin, sillä työnantajalle verovähennyskelpoiset vapaaehtoiset eläkemaksut lasketaan palkansaajalle verotettavaksi tuloksi. Palkansaaja ei ole myöskään voinut vähentää maksamiaan maksuja verotuksessa. Rahastojen tuotto ja niistä maksettavat eläkkeet ovat kuitenkin verottomia.

Lisäeläketurvan suosiota pyritään Puolassakin kasvattamaan ja siellä otettiin käyttöön syyskuun alusta vuonna 2004 vapaaehtoiset yksilölliset IKE-eläketilit (indywidualne konta emerytalne), joita esim. pankit, henkivakuutusyhtiöt ja sijoitusrahastot voivat perustaa ja jotka ovat avoimia kaikille 16 vuotta täyttäneille puolalaisille. Puolassa arvioidaan, että ensimmäisen vuoden aikana IKE-järjestelmään liittyisi noin 2 miljoonaa puolalaista.

Virossa työnantajan järjestämä vapaaehtoinen lisäeläketurva ei ole yleistä, sillä työntekijöiden lisäeläkejärjestelmät eivät saa samoja veroetuja kuin yksilölliset eläkevakuutukset. Vakuutetun itselleen järjestämä lisäeläketurva on kasvattanut suosiotaan viime vuosina. Lisäeläketurvaa oli hankkinut itselleen reilut 10 prosenttia työvoimasta vuonna 2004 (VM 2004).

Liettuassa puolestaan verotuskäytäntö suosii henkivakuutustuotteita⁴. Lisäksi alhainen palkkataso yhdessä korkeiden lakisääteisten maksujen kanssa ovat osaltaan laimentaneet kiinnostusta lisäeläketurvan hankkimiseen. (Morkuniene 1998, 9–10; AP Information Services & IPE 2003, 891; *ibid.* 2004, 880.)

Latviassa vapaaehtoiset lisäeläkkeet kattavat noin 2 prosenttia työvoimasta. Vuoden 2003 lopussa Latviassa toimi 5 eläkerahastoa joista yksi oli ns. suljettu rahasto ja loput ns. avoimia rahastoja. (FCMC 2004.) Avoimiin eläkerahastoihin voivat liittyä sekä yksityishenkilöt että tietyn työnantajan tai alan työntekijät.

Slovakiassa lisäeläkesäästäminen on yleistynyt vasta viime vuosina. Vakuutettuja oli vuoden 2002 lopussa lähes puoli miljoonaa (noin 20 % työvoimasta), kun niitä oli 282 000 vuonna 2001 ja 183 000 vuonna 2000 (FIAD 2003, 12). Slovakiassa vapaaehtoisia palkansaajien lisäeläkkeitä koskeva lainsäädäntö koski alkuun vain yksityisen sektorin palkansaajia, joilla ainoana ryhmänä oli mahdollisuus osallistua järjestelmään. Vuonna 2001 tuli voimaan lakimuutos, joka mahdollistaa kaikkien taloudellisesti aktiivien osallistumisen. (MLSAF 2004; Vagac & Haulikova 2003, 40.)

⁴ Henkivakuutussopimuksia oli reilut 220 000 vuonna 2004 (ISC 2004).

6 Lopuksi

Useat uusista EU-maista ovat tehneet suuria rakenteellisia uudistuksia eläkejärjestelmiinsä. Jakojärjestelmärahoitteisia eläkejärjestelmiä on muutettu rahastoivampaan suuntaan ottamalla käyttöön rahastoeläkejärjestelmiä. Lakisääteistä eläkejärjestelmää koskevien uudistusten lisäksi on pyritty luomaan entistä parempia edellytyksiä lisäeläkejärjestelmien toiminnalle.

Vakuutetun kannalta uudistukset tarkoittavat yksilön vastuun lisäämistä. Entistä suurempi osa vakuutetun eläketurvasta tulee määräytymään yksilöllisesti vakuutetun omien sijoitusvalintojen mukaan. Tällä hetkellä tosin vakuutetun valinnan mahdollisuudet eläke-rahastojen suhteen ovat uusissa jäsenmaissa melko rajalliset verrattuna esimerkiksi Ruotsin vastaavaan järjestelmään. Vielä on turhan aikaista sanoa miten uudistukset lopulta tulevat vaikuttamaan tulevien eläkkeiden määrään nykyiseen tilanteeseen verrattuna. Kaikissa maissa, joissa uudistuksia on tehty, on pitkät siirtymäsäännökset, joten eläkejärjestelmien muutosten vaikutukset näkyvät vasta vuosikymmenien päästä.

Samoin on liian aikaista arvioida miten hyvin nykyiset uudistukset takaavat eläkejärjestelmän rahoituksen riittävyyden. Kuten edellä on tullut esille, tehdyillä uudistuksilla ei ole haluttu nostaa maksutasoa. Tavoitteena on ollut säilyttää maksutaso samana ja suuntana on pikemminkin maksujen alentaminen kuin niiden nostaminen. Uudistetun järjestelmän toivotaan itse asiassa kannustavan palkansaajia ja työnantajia maksamaan maksuja entistä enemmän. Aiemmin eläkejärjestelmien on katsottu lisäävän harmaata taloutta, kun maksut eivät ole vastanneet tulevaa eläkettä.

Väestön nopea vanheneminen yhdessä erittäin matalan syntyvyyden kanssa aiheuttaa paineita järjestelmän rahoituksen riittävyydelle. Samoin rahastoeläkejärjestelmän käyttöönotosta syntyvät siirtymäkustannukset ovat rasite valtion taloudelle lähivuosikymmeninä. Maksujen nykytasolla säilyttäminen yhdessä EMU-kriteerien tavoitteiden täyttämisen kanssa asettaa omat rajansa vastata taloudellisiin haasteisiin. Taloudellisten raamien venyttämisen ei näyttydy kovinkaan houkuttelevana vaihtoehtona vastata ikääntyvän väestön aiheuttamiin haasteisiin sillä julkisen talouden on pysyttävä kunnossa ja julkisen velanoton kasvattamisen on tapahduttava määrättyjen rajojen sisällä. Talouskasvu on uusissa jäsenmaissa ollut viime vuosina nopeaa ja sen ennustetaan jatkuvan sellaisena myös lähivuosina. Tämä tarjoaa välineitä vastata mahdollisiin rahoitusongelmiin. Lisäksi uudet jäsenmaat ovat ilmoittaneet käyttävänsä valtionyritysten yksityistämisestä saatavia tuloja eläkeuudistusten rahoittamiseen. Mikäli edellä mainitut keinot ovat riittämättömiä vastata tulevaisuuden haasteisiin, jää jäljelle eläke-etujen leikkaaminen.

Lähteet

AP Information Services Ltd. & IPE International Publishers Ltd. 2003. International Pension Funds and their Advisors. Aspire Publications Ltd.

AP Information Services Ltd. & IPE International Publishers Ltd. 2004. International Pension Funds and their Advisors. Aspire Publications Ltd.

Bach, J. 2004. Vanhuuseläkejärjestelmät uusissa EU-jäsenmaissa. Eläketurvakeskuksen katsauksia 8/2004.

Chlon, A., Gora, M. & Rutkowski, M. 1999. Shaping Pension Reform in Poland: Security Through Diversity. Social Protection Discussion Paper Series. Social Protection Unit, Human Development Network. The World Bank.

Casey, B. 2004. Pension reform in the Baltic States: Convergence with "Europe" or with the "world"? International Social Security Review, Vol. 57, 1/2004. International Social Security Association. 19–45.

Eläketurvakeskuksen eläkejärjestelmäkuvaukset, 2003.
<http://www.etk.fi/page.asp?section=12093>.

EPC, Economic Policy Committee. 2003. Key structural challenges in the acceding countries: The integration of the acceding countries into the Community's economic policy coordination processes. European Economy. European Commission. Occasional papers. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. No 4. July 2003.
http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/occasional_papers/2003/ocp4en.pdf

Eurostat 2003. Statistics in Focus. Social protection: expenditure on pensions. Gérard Abramovici. Population and Social Conditions. Theme 3–11/2003.

Eurostat. 2004a. EU enlargement - The new EU of 25 compared to EU15. Eurostat news release. 36/2004. 11.3.2004.

Eurostat 2004b. Population statistics 2004.

Eurostat 2004c. Eurostat yearbook 2004.

Eurostat 2004d. Structural indicators.
http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=welcomeref&open=/strind/emploi&language=en&product=EU_strind&root=EU_strind&scrollto=181.

FCMC, Financial and Capital Market Commission. 2004. www.fctk.lv.

FCMC, Financial and Capital Market Commission. 2004. Financial Indicators for the Second- and Third-Tier of the Latvian Pension System, 1998-2002.

FI-AD, 2003. Investments of pension funds in CEE countries. Research Report. FI-AD Financial Advisory Ltd. Budapest. December 2003.

Fultz, E. 2003. Recent Trends in Pension Reform and Implementation in the EU Accession Countries. ILO, International Labour Office. May 2003. Budapest.

Goliaš, P. 2003. Pension Calculations for the PAYG and the Funded Pension System in Slovakia. Academia Istropolitana Nova. Professional Programme in Applied Economics and Finance. Final paper. August 2003. (updated in October 2003).

HFSA, Hungarian Financial Supervisory Authority. <http://www.pszaf.hu>.

Holzmann, R., Gill, I., Hinz, R., Impavido, G., Musalem, A. R., Rutkowski, M. & Schwarz, A. (2004): Old-Age Income Support in the 21st Century: The World Bank's Perspective on Pension Systems and Reform. Paper presented at the International Social Security Association - General Assembly- Beijing, 9, 12-18, 2004.

ISC, Insurance Supervisory Commission of the Republic of Lithuania. 2004. <http://www.dpk.lt/en/>.

KNUiFE, Komisja Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych. <http://www.knuife.gov.pl/index.html>.

Mercer 2003. Human Resource Consulting. European Pensions Overview - Czech Republic, July 2003. <http://www.mercerhr.com/summary.jhtml/dynamic/idContent/1075155>.

Ministry of Finance of the Republic of Estonia. 2004. Convergence Programme. <http://www.fin.ee/>

MPSVR SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Slovakian tasavallan työ-, sosiaali- ja perheministeriö. www.employment.gov.sk

Pensijusistema 2004. Liettuan rahastoeläkeuudistus-portaali: <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-908429312>

MLSAF, Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic. 2004. The Act No. 123/1996 Coll. on supplementary (private) pension insurance scheme for employees as amended by Act No. 409/2000 Coll. – consolidated version. <http://www.employment.gov.sk/en/index.php>.

Morkuniene, A. 1998. The current state of Lithuanian pension system and discussions on its reform. Research Report, P98-1023-R. European Union's Phare ACE Programme 1998.

Pensionikeskus 2004. www.pensionikeskus.ee. (Viron eläkeuudistus-portaali).

Schmähl, W. 2003. Pensions. Social protection in the 13 candidate countries. A comparative analysis. European Commission. Employment and Social Affairs. 33–78.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Cyprus country study. Pashardes, Panos. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/cyprus_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Czech Republic country study. Igor Tomeš, Kristina Koldinská, Jiří Nmec. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/czech_republic_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Estonia country study. January 2003. Lauri Leppik & Ruta Kruuda. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/estonia_final.pdf

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Hungary country study. January 2003. Róbert I. Gál, Zsolt Mogyorósy, Ágota Szende, Péter Szívós. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/hungary_final.pdf

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Latvia country study. January 2003. Inara Bite & Valdis Zagorskis. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/latvia_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Lithuania country study. Dobravolskas Algis, Magnus Holdings C.S.C., Lithuania; Buivydas Romualdas, Health Economic Centre, Lithuania. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/lithuania_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Malta country study. Abela, Anthony M., Cordina, Gordon, Muscat Azzopardi, Natasha. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/malta_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Poland country study. Stanisława Golinowksa, Katarzyna Pietka, Christoph Sowada, Maciej Zukowski. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/poland_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Slovak Republic

country study. Lubos Vagac, CPHR, Bratislava; Lucia Haulikova, Bratislava. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/slovak_republic_final.pdf.

Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Slovenia country study. January 2003. Tine Stanovnik, Matejka Rebolj, Valentina Prevolnik-Rupel. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/social/slovenia_final.pdf.

Tilastokeskus. Tietoaika 4/2004.

Vagac, L. & Haulikova, L. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Slovak Republic country study. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V. Study financed by the European Commission – Employment and Social Affairs DG.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/slovak_republic_final.pdf.

VM, Eesti Välisministeerium. 2004. Pension Reform. 12.11.2004. www.vm.ee.

Liite

Liitetaulukko 1. Naisten ja miesten vanhuuseläkeiät uusissa jäsenmaissa, työeläkejärjestelmä (2004).

Maa	Nykyinen eläkeikä		Tuleva eläkeikä	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
Kypros	65	65	-	-
Latvia	62	59,5	-	62 (2008)
Liettua	62,5	59	-	60 (2006)
Malta	61	60	-	-
Puola	65	60	-	65 (2009→) ¹
Slovakia	60 v. 9 kk	57v. 9 kk ²	62 (2006)	62 (2015)
Slovenia	60 ³	55 ³	63 (2008) (58) ⁴	61 (2022) (58) ⁴
Tshekki	61,5	60 ⁵	63 (2012)	63 (2012)
Unkari	62	59,5	-	62 (2009)
Viro	63	59	-	63 (2016)

¹ Päätös eläkeiän nostamisesta tehdään v. 2004 aikana.

² Lapsettoman naisen eläkeikä. Lapset alentavat naisten eläkeikää enintään neljällä vuodella uudistukseen asti.

³ Eläkeikä voi olla tätä matalampi tai korkeampi vakuutusajan pituudesta riippuen.

⁴ Mikäli vakuutusaikaa vähintään 40 vuotta (miehet) tai 38 vuotta (naiset).

⁵ Lapsettoman naisen eläkeikä. Lapset alentavat naisten eläkeikää enintään neljällä vuodella.

Eläketurvakeskuksen ajankohtaiskatsaukset vuonna 2005

- 1/2005 Eläke- ja muun sosiaaliturvan kehittäminen – työryhmäkatsaus
2/2005 Uudet EU-maat ja rahastoeläkejärjestelmien maihinnousu

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puhelin 010 7511

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Tfn 010 7511 Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 ELÄKETURVAKESKUS
Finland
Tel. +358 10 7511
Fax +358 9 148 1172

www.etk.fi